

Apatóczy Ákos Bertalan

Egy késő-Ming kétnyelvű glosszárium helyreállításának tanulságai

A huszadik század folyamán a Yuan- és Ming-kori sino-barbár glosszáriumokat neves tudósok (Lewicki, Haenisch, Cleaves, Ligeti, Mostaert stb.) egymás után rekonstruálták, hatalmas segítséget nyújtva a nyelvtörténettel foglalkozóknak. Később, ahogy újabb és újabb nyelvészeti adatok láttak napvilágot, a korábbi rekonstrukciók javításai is megjelenhettek (Kara, Kuribayashi, de Rachewiltz, Apatóczy stb.). Mindezek ellenére még ma is vannak fel nem dolgozott művek, amelyek létéről mindössze szakemberek szűk köre tud, és noha így az akadémiai közönség számára nem teljesen ismeretlenek, feldolgozásuk – kritikai kiadásukról nem is beszélve – még várat magára.

Az egyik ilyen kevésbé kutatott munka a 17. századi kínai katonai értekezésben, a *Lulongsai lüe* (盧龍塞略 *A Lulong-átkelő vázlata*, rövidítve LLSL¹) című műben szereplő *Yibu* 譯部 (Fordítás fejezet)² kínai–középmongol szójegyzéke. Maga az LLSL egy késői Ming-kori katonai munka, amely a mai kínai Hebei tartomány keleti területeinek és az azzal szomszédos (szintén mai) Liaoning tartomány nyugati területeinek katonai ügyeit tárgyalja. Az LLSL összeállítója Guo Zaoqing 郭造卿 volt, aki fujiani íróként és költőként olyan művek szerzője volt, mint a *Yanshi* 燕史 (*Yan története*), *Yongping zhi* 永平志 (*Yongping krónikája*) stb. Katonai jellegénél fogva a mű hivatalos kiadója Wang Xianggan 王象乾, a Ming udvar hadügyminisztere volt. Az LLSL hosszú előkészítés után végül a Wanli 萬曆 uralkodói periódus *gengxu* 庚戌 évében (i. sz. 1610) jelent meg, majdnem két évtizeddel Guo Zaoqing 1593-ban bekövetkezett halála után. A mű húsz fejezetből (*juan* 卷) áll, olyan széles tartalommal, amely magába foglal

¹ Az LLSL eredeti példányát Taibeiben National Central Library őrzi (No. 210.3 03790, Rare Books/Special Collection), ennek másolatát használtam a rekonstrukció során.

² Valójában két különálló szójegyzékből áll, melyeket a *Yi shang* 譯上 és a *Yi xia* 譯下 alcímek jelölnek.

híres katonai vezetők életrajzától elkezdve a védelmi rendszerek és a katonai szervezet, logisztika, valamint a térség földrajzának térképekkel és illusztrációkkal bőségesen ellátott leírásán át egy, a függeléknek fenntartott külön fejezetig számos különböző katonai témájú részt. Mégis, az a rész, amely e viszonylag kevésre tartott műből a kutatók érdeklődésére legjobban számot tartott, a 19. fejezetben szereplő kínai–mongol kétnyelvű szójegyzék. Ennek a résznek a fontosságát az adja, hogy ez az egyik legkésőbbi Ming-kori sino–mongol szójegyzék, melynek mindeddig nem jelent meg megbízható rekonstrukciója. Ezidáig sem a szöveg alapos vizsgálata, sem rendszerszerű feldolgozása nem történt meg. A szójegyzéket is tartalmazó teljes LLSL facsimile kiadása különösebb magyarázatok nélkül megjelent Taibeiben, és kínai kutatók kísérletet tettek a benne található mongol nyelvi adatok általános bemutatására, ám ezek a kísérletek nem állták ki a tudományosság próbáját.³

³ Jia Jingyan 贾敬颜 és Zhu Feng 朱凤 művében (1990: 169–192) az LLSL és más kétnyelvű anyagok átírását olvashatjuk egyszerűsített (!) kínai írásjegyekkel, valamint számos megkérdőjelezhető és kétséges helyreállítást. Noha Manduqu (1995: 379–598) megad modern mongol fordításokat és javasolt rekonstrukciókat az eredeti szócikkekhez, munkája sajnos rengeteg hibát tartalmaz mind az átírások, mind a fordítások tekintetében. A helyreállítások minősége enyhén szólva is egyenetlen, jó részük nem meggyőző. Az összes ilyen kétséges vagy hibás tétel felsorolása itt nem lehetséges, de talán egy rövid felsorolás is képet tud adni ezek minőségéről (a számozás Apatóczy 2016 szerint):

- 1.2b13 **xiá** yuē **chē-de-gān** 霞曰扯的干 kín. ‘(lemenő nap utolsó) sugar(ai), vöröslő felhők’ (*chē* 扯 helyett *zhǐ* 址 és *de* 的 helyett *ér* 而 olvasandó) *jǐngān*. WMong *jǐrya*- ‘lemegy (a Nap)’. Manduqu: *čedigen*?
- 1.4a14 **qí dǐng** yuē **tuō-luò-huō** 其頂曰脫落豁 kín. ‘fej, tető, (hegytető)’ (*tū-luó-hài* 秃落害 olvasandó) *toloqai*. WMong *toloyai*. Manduqu nem vetette össze a WBZh/2 szöveg vonatkozó részével (秃落害), ahonnan az LLSL szövegbe másolták, emiatt a téves *toloqo* helyreállítás.
- 1.5b6 **huī** yuē **chē-huō** 灰曰掣豁 kín. ‘mész(kő)’ *šihoi*. WMong *siqi*. Manduqu: *čeqoi*?
- 1.6a10 **bǎo** yuē **dé-mù** 堡曰得目 kín. ‘fallal védett település’ *dem* ‘vendéglő, fogadó’. WMong. *dem/diyan*. Manduqu: *dam*?
- 1.6a21 (passim) **chéng** 城 **hé-tào** 河套 kín. ‘város’ *qoto*. WMong *qota*. Manduqu: *heto*.
- 1.13b3 **qí yǐ sì zì yì zhě fán shì gōng dào** yuē **ā-lǐ-bǎ shì mài-de-bā** 其以四字譯者凡事公道曰阿力把是麥的巴 kín. magyarázó szócikk ‘a négy írásjegyből álló kifejezés «凡事公道» [valaki, aki] mindenben helyesen jár el)» fordítása: *aliba č medebe*; *aliba č medebe* ‘[valaki, aki] mindent tud(ott)’. Manduqu: *aliba šimaidba*.
- 2.4b13 **qí suǒ-lóng-gé sāo shǔ** yě 其瑣龍革臊鼠也 kín. ‘menyét’ *solongga*. WMong *solongy-a*. Manduqu: *soluyge*.
- 2.6a25 **hè** yuē **qiān** 鶴曰千 kín. ‘daru’ (állat) *čen*[g]. WMong *čeng*. Manduqu: ?
- 2.8a13 **liú lí** yuē **fǎ-yī-dù-lì** 琉璃曰法一堵力 kín. ‘színezett üveg, mázas kerámia’, *vayiduri* ‘berill’. WMong *vaiduri*, Manduqu: *qaiduli*?

A szöveg leiratát Ishida is megjelentette rövid japán nyelvű bevezetővel.⁴

Mivel a legtöbb Yuan- és Ming-kori sino-mongol nyelvi adat kétnyelvű szójegyzékekben található, ezért amikor a többi hasonló társához képest is terjedelmes LLSL szókészletét tettem meg vizsgálódásom tárgyának,⁵ eredeti célom az volt, hogy részletes és pontos leírását adjam az általa rögzített közép-mongol nyelvnek. Ezen túlmenően egy nagyobb kutatási perspektívában tekintve pedig azt szerettem volna megmutatni, hogy a korábban feltételezett közép-mongol nyelv valójában inkább egy nyelvjárásföldrajzi keretként értelmezendő, mely inkább sok egymástól elkülönülő nyelvjárást, mintsem a mongol nyelvtörténet egy többé-kevésbé egységes nyelvállapotát jelenti.⁶ E nagyobb ívű munka részeként kezdtem meg az LLSL közép-mongol szókészletének rekonstrukcióját.

A helyreállítási munka során azonban egy nem várt felfedezésre jutottam, amely a kutatás addigi fókuszát némileg máshová helyezte. Ahogy a kínai irodalmi hagyományban az megszokott volt, az LLSL összeállítói és lejegyzői sem vesződtek sokat azzal, hogy az általuk egyébként bőségesen használt korábbi forrásokat megemlítsék. Már a munka felületes olvasása során is feltűnik, hogy egyes helyeken teljes szakaszok kerültek bele olyan korábbi művekből, mint a *Hua yi yiyu*⁷ 華夷譯語 (*Kínai-barbár fordítás*, Hy) vagy a *Beilu yiyu*⁸ 北虜譯語 (*Az északi rabszolgák fordítása*, BLYY).

2.8a17 **shù zhū** yuē **tuō-ā dié-bù-tì** 數珠曰脫阿迭不惕 kín. ‘olvasó’ (vallási) (*dié* 迭 helyett *sù* 速 olvasandó) *to’a subut*. WMong *subud* ‘(gyöngyfűzér)’. Manduqu: *to’a debüt*.

2.8b17 **biàn dì jīn** yuē **nǚ-néng táo-ér-hé** 遍地金曰弩能討兒合 kín. lit. ‘mindenütt arany(ozott)’ (read *lóng* 龍 instead of *néng* 能) *nolom torqo* ‘arany díszítésű selyembrokát’. WMong *nolom*. Manduqu: *nüney torqa*.

2.11b25 **zhōng** yuē **chě-kè-chè** 鍾曰扯客掣 kín. ‘fületlen csésze, pohár’ *čököče*. WMong *čögöče*. Manduqu: *čakačij*?

2.15a16 **shǎn huā** yuē **tā-tǎo** 閃花曰他討 kín. ‘festett és díszített (szatén szövet)’ *tatau[r]* ‘női fejék [selyem része]’. WMong *tatayur*. Manduqu: *tgtau* (sic!).

⁴ Ishida 1938, javítva 1973.

⁵ Apatóczky 2016.

⁶ Ez a munka a BLYY lehetséges nyelvjárási elemeinek vizsgálatával kezdődött, lásd Apatóczky 2009a.

⁷ Sokszor és sokak által kiadott munka, lásd Lewicki 1949, Haenisch 1957, Mostaert (Rachewiltz-Schönbaum) 1977.

⁸ Apatóczky 2009. A sino-mongol átírási módszerek mélyebb elemzését lásd Rykin 2012 (az általa Pozdneev 1908-as munkájából *Dada yu* 韃靼語 címmel idézett anyag voltaképpen kései másolata a *Jimen fang yu kao* 箭門防禦考 *Jimen védelméről* című mű mongol anyagának, amely mára teljes egészében a *Wu bei zhi* 武備志 című katonai enciklopédia 227-ik fejezetébe átmásolva maradt fenn, mégpedig közvetlenül a szintén odamásolt BLYY teljes anyagát követően; lásd lejjebb).

Ilyen, teljes egészében átmásolt szakasz például a BLYY égitestekről szóló része, amelynek másolása során még az eredeti sorrendet is megtartották. A szókészlet feldolgozása során egyre világosabbá vált, hogy az LLSL teljes mongol anyaga, amelyet mindezidáig önálló 17. századi tudós munkának tartottunk, voltaképpen olyan összeállítás, amely anyagát teljes egészében három korábbi fő forrásból meríti. Ennek a megállapításnak a nyomán a kutatási célt módosítani kellett, hiszen immár világos volt, hogy a szövegtől nem várható érvényes, a 17. századra vonatkozó nyelvi adat. A cél tehát az lett, hogy a felhasznált, ám nem jelölt forrásokat minél pontosabban, lehetőleg minden egyes szócikk esetében ki lehessen deríteni.

A szójegyzék lehetséges forrásainak feltérképezése során a fent már említett *Hua yi yiyu* azonnal adódott, mint az egyik legfontosabb és legtöbbször használt mű, és a vizsgálat során sikerült a felhasznált Hy verzióját is azonosítani, mégpedig a Hy 1407-es, későbbi változataként.⁹ Ennek bizonyítására alkalmasak az alábbi szócikkek olyan írásjegyei, amelyek csak ebben a Hy szövegváltozatban szerepelnek:

- 1.13a18   **tuīcí yuē shēn-dá-ā-lán** 推辭¹⁰曰申答阿藍¹¹ kín. ‘visszautasít (meghívást)’ (*dá* 答 helyett *tǎ* 塔 olvasandó) *šiltālam* ‘kimentí magát, kifogást keres’ (tévesen másolva a Hy/乙-ből, vö. Hy 611. «推辭 申塔藍» Kuribayashi 2003: 48 «申塔阿藍»).
- 1.14b25   **cāng máng yuē yá-ā-lán** 倉忙曰牙阿藍 ‘siet(ni/ség)’ *ya’aram* (a Hy/乙-ből másolva, vö. Hy 546. «忙 牙藍»¹²; Kuribayashi 2003: 42 «牙阿藍»).
- 2.4a21   **mí yuē ā-lá-hēi-tái** 糜曰阿刺黑台 kín. ‘őz(bak)’ (*mí* 糜 helyett *zhāng* 𪛗 olvasandó) *araqtai* (tévesen másolva a Hy/乙-ből, vö. Hy 143. «獐 阿舌刺台»; Kuribayashi 2003: 16 «阿刺黑台 <阿舌刺黑台>»).
- 2.4b24   **zhě-é-sù huáng yáng yě** 者額速黃羊也 kín. ‘gazella, Procpra

⁹ Kuribayashi 2003: i; 乙 szöveg.

¹⁰ Az eredeti szövegben a 辭 írásjegy variánsa szerepel.

¹¹ A rekonstrukció során figyelembe vett írásjegyek és latin betűs átírásuk félkövérré, a többi, a magyarázathoz tartozó szövegrész pedig rendes vastagsággal szerepel.

¹² A kisebb mérettel szedett írásjegyek ún. diakritikus jelölések, ezek szerepéről lásd Apatóczy 2009b: 24.

gutturósa’ (sù 速 helyett *lián* 連 olvasandó) *ǰeren* (Hy/乙-ből másolva, vö. Hy 134. «黃羊 者舌連»; Kuribayashi 2003: 16 «者額舌連»).

Ugyanezt a módszert alkalmazva azonosítható a BLYY azon változata, amelyet az LLSL összeállítói használtak, mégpedig azzal a szövegváltozattal, amely a „By” rövidítéssel szerepel a BLYY rekonstrukciójában (Apatóczy 2009b). Az alábbiakban olvasható néhány szócikk, melyek egyes írásjegyei a BLYY csak ezen változatában szerepelnek:

- 1.14a11 **cū** yuē **bó-dǔ-wén** 羸曰伯堵文 kín. ‘durva, nagy (darab)’ *biüü’iün* ‘vastag’ (BLYY/By-ből másolva, vö. BLYY 361. «粗 伯堵文»).
- 2.9b10 **qí tū-ér-hā ǎo zi yě** 其禿兒哈襖¹³子也 kín. ‘kabát’ *tūrqa?* (< WMong. *tuyurqa* ‘a sátor vázát takaró nemez’) (alternatív olvasatként 無哈兒 **uqar* (Manduqu 1985: *wu-ha-er*, *uqar*:= mo. *kürme* ‘kiskabát’) (BLYY/By-ből másolva, vö. BLYY 455. «襖子 禿兒哈»)
- 2.10b5 **mì** yuē **bǎ-ér** 蜜¹⁴曰把兒 kín. ‘méz’ *bal* (töredékesen másolva a BLYY/By-ből, vö. BLYY 432. «蜂蜜 把兒»)
- 2.11a25 **huá** yuē **ān-zhā-sù** 鐸曰安扎速 kín. ‘ekevas’ *anjasu* ‘eke(vas)’ (töredékesen másolva a BLYY/By-ből, vö. BLYY 611. «鐸子 安扎速»).

A további lehetséges sino–mongol forrásokat vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy az LLSL harmadik fő forrása a *Jimen fang yu kao* 荊門防禦考 (*Jimen védelméről*) című mű lehetett, amely mára úgy maradt

¹³ Az eredeti szövegben az 襖 írásjegy variánsa szerepel.

¹⁴ Az eredeti szövegben az 蜜 írásjegy variánsa szerepel.

fenn, hogy a BLYY szövegéhez¹⁵ hasonlóan ezt is teljes egészében bemásolták a grandiózus katonai enciklopédia, a *Wu bei zhi* 武備志¹⁶ (*Feljegyzések a katonai előkészületekről*) című mű 227. fejezetébe. Az LLSL vizsgálata során szembeötlő, hogy a szöveg írnoka(i) alig (ha egyáltalán) rendelkezett mongol nyelvtudással. A legnyilvánvalóbbak azok a példák, amelyekben a különböző forrásokból másolt és különböző kínai írásjegyekkel átírt, ám azonos mongol lexémát képviselő átírásokat a szövegben önálló mongol szavaknak tekintik:

- 2.9b16   wà yuē huái-mù-sù 懷木速¹⁷ 曰懷木速 kín. ‘harisnya’ *hoimusu*.
 2.9b17   qí yuē kuò-yì-mō-sūn zhān wà yě 其曰濶亦抹孫 攣襪¹⁸
                  也 kín. ‘nemezharisnya’ *hoyimosun* ‘harisnya’.

Az LLSL kétnyelvű fejezeteinek szerkezete kisebb eltérésekkel ugyan, de alapvetően hasonlít a többi, hasonló szójegyzék felépítéséhez.¹⁹

¹⁵ Manduqu ugyan (Ishidához hasonlóan) megemlíti az LLSL forrásait, viszont ezekről csak annyit állít, miszerint az „sok esetben” felhasználta őket „fontos tájékoztatói” forrásként („čiqua lablalta”; Manduqu 1995: 389), ugyanakkor nem jött rá, hogy lényegében az LLSL egész sino–mongol anyaga más művekből való, ami lehetetlenné teszi a benne szereplő nyelvi adatok önálló nyelvi egység reprezentánsaként történő elemzését. E felismerés hiányában további vizsgálódásokat végez az anyag közép-mongol jellemzőire vonatkozóan, például a szókezdő *h-*, az *-n* tövű főnevek, valamint általában a közép-mongol hangváltozások tekintetében, mintha az LLSL nyelvi tartalma a mű összeállításának idejére érvényes adatokkal szolgálhatna (Manduqu 1995: 385–386). Az LLSL-ben szereplő *kebit* ‘üzlet’ és a *qudaltuči ger* ‘kereskedő szállása, üzlet’ kifejezésekkel például azt kívánja demonstrálni, hogy előbbi a 16. sz. végére kikopott az élő nyelvi használatból, és ezt az összeállítók érzékelvén, a beszélők számára ismerősebb utóbbival helyettesítették. („*kebit gesen*’ *Uyiyur*’ *γarul-tai üge ni 16-duyar jayun-u segülči bolqu-du nigente kereglegdekü-ben boliju, qarin qudaltuči ger gesen üge-ber soliydayсан байн-а*” *ibid.*, p. 386). Valójában az LLSL másolói nem azért említették meg az utóbbi alakot, mert a *kebit* már divatjamúltként hangzott a számukra, hanem azért, mert itt is úgy jártak el, mint minden hasonló esetben: szolgáiban lemásolták a különböző forrásoknak az adott kínai szócikkre vonatkozó, ám egymástól eltérő adatait, valószínűleg anélkül, hogy egyáltalán értették volna a mongol kifejezések jelentését.

¹⁶ Mao Yuanyi 茅元儀 (ed.): *Wu bei zhi* 武備志, *Juan* 227, *Si yi kao, bei lu kao* 卷227 «四夷考, 北虜考» [A négy égtáj barbárainak vizsgálata, az északi rabszolgák vizsgálata]. Mivel ennek a munkának még nem készült el a kritikai kiadása, a benne szereplő adatok sorszámozás nélkül szerepelnek ebben a cikkben.

¹⁷ Az eredeti szövegben a 襪 írásjegy variánsa szerepel.

¹⁸ Az eredeti szövegben a 襪 írásjegy variánsa szerepel.

¹⁹ Összehasonlítás képpen lásd Kuribayashi 2003: ii; Apatóczy 2009: 7.

Fordítás fejezet (Yì bù 譯部)**Yì shàng 譯上**Csillagászat és idő (*Tiānshí mén* 天時門)Földrajz (*Dìlǐ mén* 地理門)Lakóhelyek (*Jūchù mén* 居處門)Hivatalnokok (*Pǐnzhí mén* 品職門)Emberi kapcsolatok (*Lúnlèi mén* 倫類門)Testrészek (*Shēntǐ mén* 身體門)Élőlények (itt: emberek) (*Shēnglíng mén* 生靈門)Általános (*Tōngyòng mén* 通用門)**Yì xià 譯下**

1. Növények (*Zhízhòng lèi dì yī* 植種類第一): ‘füvek’ (*cǎo* 草), ‘fák’ (*mù* 木), ‘gyümölcsök’ (*guǒ* 菓), ‘zöldségek’ (*cài* 菜), ‘gabona’ (*sù* 粟)
2. Állatok (*Shòuchù lèi dì èr* 獸畜類第二)
3. Szárnyasok (*Yǔzú lèi dì sān* 羽族類第三)
4. Rovarok (*Línchóng lèi dì sì* 鱗蟲類第四)
5. Ékszerek (*Zhēnbǎo lèi dì wǔ* 珍寶類第五)
6. Öltözet (*Guànfú lèi dì liù* 冠服類第六)
7. Ételek és italok (*Yǐnshí lèi dì qī* 飲食類第七)
8. Edények (*Qìmǐn lèi dì bā* 器皿類第八)
9. Fegyverek (*Róngjù lèi dì jiǔ* 戎具類第九)
10. Színek (*Sèmù lèi dì shí* 色目類第十)

Az LLSL szócikkeinek felépítése nem olyan egyszerű, mint az egyéb sino-mongol szójegyzékekből ismerős szerkezet. Túlnyomó többségük az alábbiakban felsorolt szerkezetek szerint szerepelnek:

kín. 曰 mo.

kín. 曰 mo. 也

mo. kín. 也

其 mo. kín. 也

其曰 mo. kín. 也
 其用 kín. 曰 mo.
 曰 mo. kín. 也
 其 kín. mo.
 有 kín. 曰 mo.
 其呼 kín. 爲 mo.
 其曰 mo. 者 kín. 也
 又 kín. 曰 mo.
 又有 mo.
 其類 kín. 曰 mo. 兒
 即 kín. 曰 mo. 也
 如 kín. 曰 mo.
 即 mo. 也 (korábbi szócikkek kibővítésében)
 一曰 mo. (korábbi szócikkek kibővítésében).

A leggyakoribb szócikkszerkezet felépítését a következő példán láthatjuk:

1.3b10 秋曰納木兒.

Ennek magyarázata:

1.3b10 **qiū yuē nà-mù-ér** 秋曰納木兒 kín. ‘ősz (évszak)’ *namur*,
 a szerző által készített tárgymutatóba (Apatóczy 2016: 72–
 168) pedig az alábbi módon került:
namur 1.3b10 (*nà-mù-ér* kín. *qiū*) ‘ősz (évszak)’ (a WB-
 Zh-ből másolva «秋 納木兒»).

A kutatók még az elmúlt évtizedben is úgy végeztek részleges nyelvészeti elemzéseket az LLSL Fordítás fejezetén, hogy arra mint koherens és homogén közép-mongol nyelvi forrásként tekintettek.²⁰ Az itt ismertetett kuta-

²⁰ Az LLSL kétnyelvű fejezetét különböző tudományos szemszögekből vizsgáló közelmúltbeli kínai munkákat olvasván egyértelműen kitűnik, hogy kutatók egyetemi szakdolgozatoktól kezdve tudományos cikkekig oly módon elemzik az LLSL mongol szókincsét, mintha az egy bizonyos önálló közép-mongol nyelvi egységet képviselne, ráadásul előszeretettel idézik ezt az anyagot a 17. sz. eleji nyelvállapot bemutatására. E munkák közül néhány: Huang 2004: passim; Jiang 2012: 4; Wu 2013: 27–29.

tás egyik legfontosabb eredménye az a megállapítás, hogy az LLSL összes szócikke – kevés kivétellel²¹ – más, korábbi forrásokból származó másolás. További fontos eredmény, hogy ugyancsak elenyésző számú kivétellel az összes szócikk közvetlen forrását sikerült azonosítani, ezáltal lerántani a fátylat a mű összeállítóinak négy évszázados titkáról. Mintegy melléktermékként, választ kereshetünk olyan filológiai kérdésekre, amelyek a szerzők által másolt művekkel kapcsolatban mindeddig tisztázatlanok voltak (pl. relatív kronológiai kérdések). Ezzel a segítséggel már több hasonló kérdést sikerült tisztázni.²²

Konklúzió

A munka eredménye nem csupán egy megbízható fonológiai és lexikai rekonstrukció, hanem az az alapvető megállapítás is, mely szerint az LLSL kétnyelvű anyaga nem egynemű, és nem képvisel önálló nyelvi állapotot. Ennek ellenére alkalmas azon munkák filológiai kérdéseiben támpontot nyújtani, amelyekből anyagát merítette. Az eredmények jelentősége továbbá abban is áll, hogy bármely, az LLSL kétnyelvű része nyelvi anyagának vizsgálata során elért következtetés kizárólag arra az adott forrásra érvényes, amelyet az LLSL összeállítói felhasználtak. Most, hogy a forrásokat már ismerjük, ezen új információkkal felvértezve további, a korábbiaknál sokkal pontosabb filológiai kutatásokat végezhetünk. Mivel a hasonló sino–mongol szójegyzékek jelentős mértékben használják egymás tartalmát, a szövegkritika módszereivel oldhatunk meg bizonyos kronológiai kérdéseket, tisztázhatunk eddig bizonytalan helyreállításokat, és újra megvizsgálhatjuk egyes tévesen másolt szócikkek eddigi értelmezésének helyességét.

---

²¹ Lásd Függelék. Ezek főleg földrajzi nevek, melyek az LLSL egyéb, nem kétnyelvű fejezeteiben is megtalálhatók. Az eredeti, azaz nem más műből másolt szócikkek száma kirívóan alacsony a nagyjából 1400 szócikk mennyiségéhez képest. Itt kell megemlíteni azt a tényt is, hogy ezzel a számmal az LLSL jóval felülmúlja a Hy (844) illetve a BLYY (639) szócikkeinek számát.

²² Lásd Apatóczky 2016: xiv–xv.

Függelék

Az LLSL eredeti sino–mongol szócikkei:

a. Népnév és földrajzi nevek

Čaqañ qoto 1.6a23 會州城曰插²³漢河套 (*chā-hàn hé-tào* kín. *huì zhōu chéng* ‘Huizhou város’) helynév, lit. ‘fehér város’ (a kínai helynév az LLSL többi, nem kétnyelvű fejezeteiben is számos alkalommal előfordul, viszont a kínai szócikk mongol megfelelőjét a JFYK-ből másolták, vö. WBZh/2 «陽和 插汗 合托»);

ike marā 1.5a14 大鱓場曰以克馬喇大虜聚兵地也 (*yǐ-kè mǎ-lǎ* kín. *dà jiǎn cháng*) helynév, lit. ‘nagy szik(es láp)’;

Oyr[d] 1.7b3 北稱屬夷²⁴曰我勻兒 (*wǒ-yún-ér* kín. *shǔ yí* ‘alárendelt barbárrok’) ‘Ojrát(ok)’;

qalū[n] usu 1.4b4 湯²⁵泉曰旱落兀素 (*hàn-luò wù-sù* kín. *tāng quán* helynév, lit. ‘meleg forrás’) helynév, lit. ‘forró víz’ (a szavak nem az LLSL Fordítás fejezetéből származnak, hanem a 12. és 17. fejezetből);

qoyar su[b]raqa 1.6a2 曰火亞兒蘇喇哈 雙塔也 (*huǒ-yà-ér sū-lǎ-hā* kín. *shuāng tǎ*) helynév, lit. ‘két pagoda’ vagy ‘két sztúpa’;

Šangdu 1.5a15 灤河曰商都口外及大川入口也 (*shāng-dū* kín. *luán hé* helynév, ‘Luan-folyó’) helynév ‘Xanadu (<kín. 上都, mongol város a Luan-folyó közelében)’ (a kínai helynév az LLSL többi, nem kétnyelvű fejezeteiben is számos alkalommal előfordul).

b. egyéb

bijē 1.8b4 妾曰嬖只 (*bì-zhī* ‘ágyas’ *qiè*) ‘kedvenc ágyas’ (<kín. 嬖妾);

daus-ba 1.13b12 終曰島思八 (*dǎo-sī-bā* kín. *zhōng*) ‘vége(t ért), befejez(ett/ődött)’;

maji[ng] 2.8a16 臙脂曰馬支 (*mǎ-zhī* kín. *yān zhī* ‘rúzs, ajakír’) ‘kenőcs’.

²³ Az eredeti szövegben a 插 írásjegy variánsa szerepel.

²⁴ Az eredeti szövegben a 夷 írásjegy variánsa szerepel.

²⁵ Az eredeti szövegben a 湯 írásjegy variánsa szerepel.

Rövidítések

BLYY	<i>Beilu yiyu (Yiyu)</i>
kín.	kínai
Hy	<i>Hua yi yiyu</i>
JFYK	<i>Jimen fang yu kao</i>
LLSL	<i>Lulongsai lüe</i> ‘A Lulong-átkelő vázlata’
mo.	mongol
WBZh	<i>Wu bei zhi</i>
WMong	írott (klasszikus) mongol

Elsődleges források:

郭造卿: 盧龍塞略. 明萬曆庚戌三十八年(1610)新城. [Guo Zaoqing (szerk.): *Lulongsai lüe*. Ming Wanli uralkodói korszak Gengxu 38. év (1610), Xincheng] National Central Library, Rare Books/Special Collection, Taipei, № 210.3 03790.

茅元儀: 武備志. 天啓元年(1621)本清活字本 [Mao Yuanyi (ed.): *Wu bei zhi*. Az eredeti mozgatható nyomóelemes másolata (Tianqi uralkodói korszak első év, 1621)]. National Central Library, Rare Books/Special Collection, Taipei, № 302.1 22268.

Bibliográfia

Apatóczky, Ákos Bertalan 2009a. „Dialectal Traces in *Beilu yiyu*.” In: V. Rybatzki et al. (eds.) *The Early Mongols: Language, Culture and History. Studies in Honor of Igor de Rachewiltz on the Occasion of his 80th Birthday*. (Indiana University Uralic and Altaic series, vol. 173) Bloomington: Indiana University, 9–20.

- Apatóczy, Ákos Bertalan 2009b. *Yiyu 譯語 (Beilu yiyu 北虜譯語): An Indexed Critical Edition of a Sixteenth-century Sino–Mongolian Glossary*. (Languages of Asia, vol. 5) Folkestone, Kent: Global Oriental.
- Apatóczy, Ákos Bertalan 2016. *The Translation Chapter of the Late Ming Lulongsai Lüe. Bilingual Sections of a Chinese Military Collection*. Leiden: Brill.
- Haenisch, Erich 1957. *Sinomongolische Glossare I. Das Hua-I ih-yü*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Huang Zongjian 黄宗鑑 2004. „Guanyu «Lu long sai lüe» li Menggu yuci de jiewei «n» wenti 关于《卢龙塞略》里蒙古语词的结尾“n”问题 [A Lulongsai lüe mongol szavai “n” végződésének kérdéséről].” In: Wu Xinying 吴新英 – Chen Ganglong 陈岗龙 (eds.) *Mianxiang xin shiji de mengguxue: huigu yu zhanwang 面向新世纪的蒙古学: 回顾与展望 [The Mongolian studies in the new century: Review and prospect]*. Peking: Peking University Press, 287–303.
- Ishida Mikinosuke 石田 幹之助 1973. „«Lulongsai lüe» ni mietaru Kan-Mongoru taiyaku goi ni tsuite 《盧龍塞略》に見えたる漢・蒙對譯語彙に就いて [A „Lulongsai lüe” sino–mongol szójegyzékéről].” *Mōkogaku 蒙古学 [Mongol Studies]* 2/1938: 73–83. [Javított kiadása: *Tōa bunkashi soko 東亜文化史叢考 (Studies in Cultural History of East Asia)*. Tokió: Toyo Bunko, 113–145.]
- Jia Jingyan 贾敬颜 – Zhu Feng 朱风 (eds.) 1990. *Menggu yiyu – Ruzhen yiyu 蒙古译语 — 女真译语 [Mongol yiyu – Dzsürcsen yiyu]*. Tianjin: Tianjin Guji Chubanshe.

- Jiang Genxiong 姜根兄 2012. *Guanyu menggu yuzu yuyan de chang yuanyin* 关于蒙古语族语言的长元音 [A mongol nyelvek hosszú magánhangzójáról]. School for Mongolian Studies of Inner Mongolia University, Belső-Mongólia, Kökeqota. kézirat (7 pp). Kuribayashi, Hitoshi 2003. *Word- and Suffix-Index to Hua-yi Yi-yü based on the Romanized Transcription of L. Ligeti*, (Center for Northeast Asian Studies, Monograph series No. 10) Sendai: Tohoku University.
- Lewicki, Marian 1949. *La langue mongole des transcriptions chinoises du XIVe siècle. Le Houa-yi yi-yu de 1389*. (Travaux de la Société des Sciences et des lettres de Wrocław, Seria A, Nr. 29.) Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lewicki, Marian 1959. *La langue mongole des transcriptions chinoises du XIVe siècle. Le Houa-yi yi-yu de 1389. II. Vocabulaire-index*. (Travaux de la Société des Sciences et des lettres de Wrocław, Seria A, Nr. 60.) Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Manduqu, Ö. 1995. *Mongyol yi yu toli bičig (Menggu yiyu cidian* 蒙古译语词典) [Mongol fordítás szótár]. Kökeqota: Ündüsüten-ü keblel-ün qoriya.
- Mostaert, Antoine 1977. *Le matériel mongol du Houa I I Iu* 華夷譯語 *de Houng-ou (1389)*. Ed. by Rachewiltz, Igor de (– Schönbaum, Anthony). (Mélanges chinois et bouddhiques XVIII.) Brüsszel: Institut belge des hautes études chinoises.
- Pozdneev, Aleksei. M. 1908. *Lekcii po istorii mongol'skoj literatury*. Vol. 3. Vlagyivosztk.
- Rykin, Pavel 2012. „On the principles of Chinese transcription of Mongolian sounds in the Sino-Mongolian glossary Dada yu/Beilu yiyu (late 16th-early 17th century).” *Acta Orientalia Hung.* 65.3: 323–334.

Wu Xiangxiang 吳相湘 (ed.) 1987. *Zhongguo shixue congshu* [3 (27)], (Ming) Guo Zaoqing: *Lulong sai lue* (1-2) 中國史學叢書 [三編 (27)] (明) 郭造卿: 盧龍塞略(1-2). [*Kínai Történelmi Gyűjtemény*, 3. sorozat (27), (Ming) Guo Zaoqing: *Lulong sai lue* (1-2)]. Taipei: Taiwan Students' Bookstore.

Wu, Qinghua 2013. „«Lu long sai lue» bičig-ün orčiγulγa-yin бүлүг deki debisker üsüg-i kitad üsüg-iyer γaliγlayсан ončaliγ [A “Lulong sai lue” Fordítás fejezetében található szótagvégek kínai átírásának sajátosságairól].” *Dumdadu ulus-un Mongγol sudulul* 41.6: 26–29.